

De verhouding mens-zwaan is al eeuwen oud. Zeus verleidde als zwaan Leda, ridders kwamen in Middeleeuwse verhalen de Rijn afzakken in bootjes getrokken door zwanen. De knobbelzwaan was een vogel met status, iets voor edelen, vaak had de koning als enige het recht zwanen te jagen.

Verder bleek het dons waardevol, en het vlees vrij smakelijk. Redenen genoeg om de soort in het wild vrijwel uit te roeien. Reden ook voor biologen om de soort als oninteressant ter zijde te schuiven: wilde knobbelzwanen in Nederland bestaan niet, de knobbelzwanen die hier broeden, stammen af van tamme vogels, tamme vogels zijn pluimvee, en een beetje bioloog doet geen onderzoek naar pluimvee.

KNOBBELZWANEN IN GRONINGEN *Jan Dijk*

IN DE WINTER 1979 WERD HET NOORDEN LAM-gelegd door sneeuwstormen.

Die winter tekent ook voor de start van de Zwanewerkgroep. Heel het Noorden lag dichtgevroren en in de stad Groningen wemelde het van de watervogels. Vogelaars tel-

den Deense en Oostduitse zwanen in de stad. Opmerkelijk — vonden ze — toen bleek dat een aantal van deze Oostzeeknobbelzwanen hier bleef broeden. Vooral opmerkelijk, omdat dit echt wilde knobbelzwanen waren — en geen pluimvee.

Ze besloten óók zwanen te gaan ringen — wat vrij makkelijk ging: de zwanen waren zo verzwakt dat ze gewoon te pakken waren — en uit terugmeldingen bleek dat er 's winters veel meer Deense en Oostduitse zwanen in Groningen overwinterden dan werd ver-

moed. Ze vonden zelfs een zwaan uit Litouwen.

Tot 1984 beperkte de Zwanewerkgroep zich vooral tot het 's winters ringen van zwanen en het aflezen van ringnummers. Vanaf 1984 werden broedparen gevolgd, maar eerst in 1986 kwam het zwanewerk echt van de grond toen Jan Beekman, nu voorzitter van de werkgroep, als afgestudeerondracht de populatiedynamiek van de Groningse knobbelzwanen ging onderzoeken.

'Dat had eerder ook niet gekund' vertelt hij. 'Het is zo'n bult werk, dat kun je haast niet in je vrije tijd doen. De Zwanewerkgroep bestaat dan wel uit zo'n veertig mensen, maar daarvan hebben maar een stuk of tien de tijd om in het voorjaar nesten te inventariseren. Eén van ons doet 20.000 hectare. Dat is elk weekend de hele dag inventariseren. Het lijkt zo eenvoudig om die grote, witte vogels op te sporen, maar heel vaak zitten ze ergens achter in het land in een slootje. Die zie je niet vanaf de weg, dan moet je sloten af gaan zoeken. En op 20.000 hectare heb je heel wat sloten. We hebben wel eens een vliegtuig gehuurd omdat we dachten dat het vanuit de lucht vrij eenvoudig moest zijn om de nesten op te sporen, maar dat werkte niet: de ene keer staat er een boerderij voor, de andere keer ligt het nest net achter een dammetje. Het beste is nog om boeren te vragen, of jachtopzieners: die mensen weten vaak heel veel.

Ik had dat ook met dat onderzoek voor mijn studie. Ik volgde vier paar zwanen. Elke week ving ik de jongen, woog ze en nam de maten op. Ik wist precies waar ze zaten — maar na een paar keer wisten die zwanen ook precies wie ik was. Dus zo gauw als ze mijn auto zagen gingen ze er vandoor. En ze kunnen snel zwemmen. En natuurlijk passeren ze dan net weer een sloot waar je niet over kunt springen, zodat je er dwars door moet, of kilometers om moet lopen. . . '

Roestvrijstaal en vuilnisbelten

Ook het ringen ging in eerste instantie niet over rozen. Het probleem zat hem niet zozeer in het vangen als wel in de ringen: die sloten. De knobbelzwanen, en dan vooral de jongen, ruïen grotendeels op het IJsselmeer, en de aluminium ringen die de Zwanewerkgroep kocht van het Vogeltekstation waren vaak al na anderhalf jaar versleten op de basaltblokken langs de meerdijken. 'Maar daar hebben we wat op gevonden' vertelt Jan Beekman en hij laat me trots de roestvrijstalen ring zien: 'vrijwel onverslijtbaar. Alleen duur, ze kosten zo'n vijf gulden per stuk en als je nagaat dat we alleen al de

laatste 12, 13 maanden zo'n duizend zwanen gerings hebben. . . ' Ik vraag, of de aantallen niet wat gering zijn maar dat valt mee: 'met een teleskoop kun je ze op zo'n meter of vijftig goed aflezen'. Maar waarom gebruiken jullie dan geen kleurringen? wil ik weten. 'Die zijn nóg weer twee keer zo duur. Als bekend wordt dat wij kleurringen gebruiken gaan allerlei vogelaars die ringen aflezen. Dat probleem heeft Arie Spaans, met z'n zilvermeeuwen: tegenwoordig zit op iedere vuilnisbelt wel een vogelaar die kleurringen van zilvermeeuwen afleest. Arie Spaans heeft er iemand voor in dienst moeten nemen om al die gegevens in de computer te krijgen. Dat kunnen wij niet behappen. En die zwanen, die leven ook nog zo'n vijf, zes jaar gemiddeld, en met een beetje pech ring je d'r één die vijftien jaar meegaat — dan zit je de hele tijd vast aan dat onderzoek. Dat kunnen we gewoon niet garanderen. Ik heb nu een tijdelijke baan bij de

Rijksdienst IJsselmeerpolders om iets aan nonnetjes te doen, wie weet heb ik over een paar maand wel een onderzoek naar veldleeuweriken, of ik heb helemaal niets.'

Uithalen en doorprikken

In 1986 hadden zo'n 180 paar knobbelzwanen hun territorium in de provincie Groningen. Van deze 180 paar zijn er zeker 117 tot broeden gekomen, van 17 paar is het onbekend of ze ook gebroed hebben en 46 paar hielden wel een territorium bezet, maar hebben niet gebroed. Er werd berekend dat er 609 eieren zijn gelegd. Van deze 609 eieren kwamen er 297 uit — ruim 51 % van de eieren kwam dus niet uit. Op zich is dit uitkomstpercentage normaal, het komt overeen met percentages uit Engeland. Iets onthutsender werd het toen bleek dat ruim ⅓ van de niet-uitgekomen eieren uitgehaald, doorgeprikt

of geschud was — dus ruim 34 % van het totaal aantal eieren ging verloren door menselijke invloed. Toen de cijfers verder bewerkt werden, bleek dat na vijf jaar nog maar 0,33 jong per paar in leven zou zijn — terwijl dat er 0,36 zouden moeten zijn om de populatie op nivo te houden. 'Je ziet dus' zegt Jan Beekman 'dat er misschien niet genoeg, maar waarschijnlijk te weinig zwanen overleven om de broedpopulatie op nivo te houden. Nu moet je voorzichtig zijn met die cijfers, maar je kunt wel zeggen dat de populatie gevaar loopt door het hoge percentage uitgehaalde nesten.'

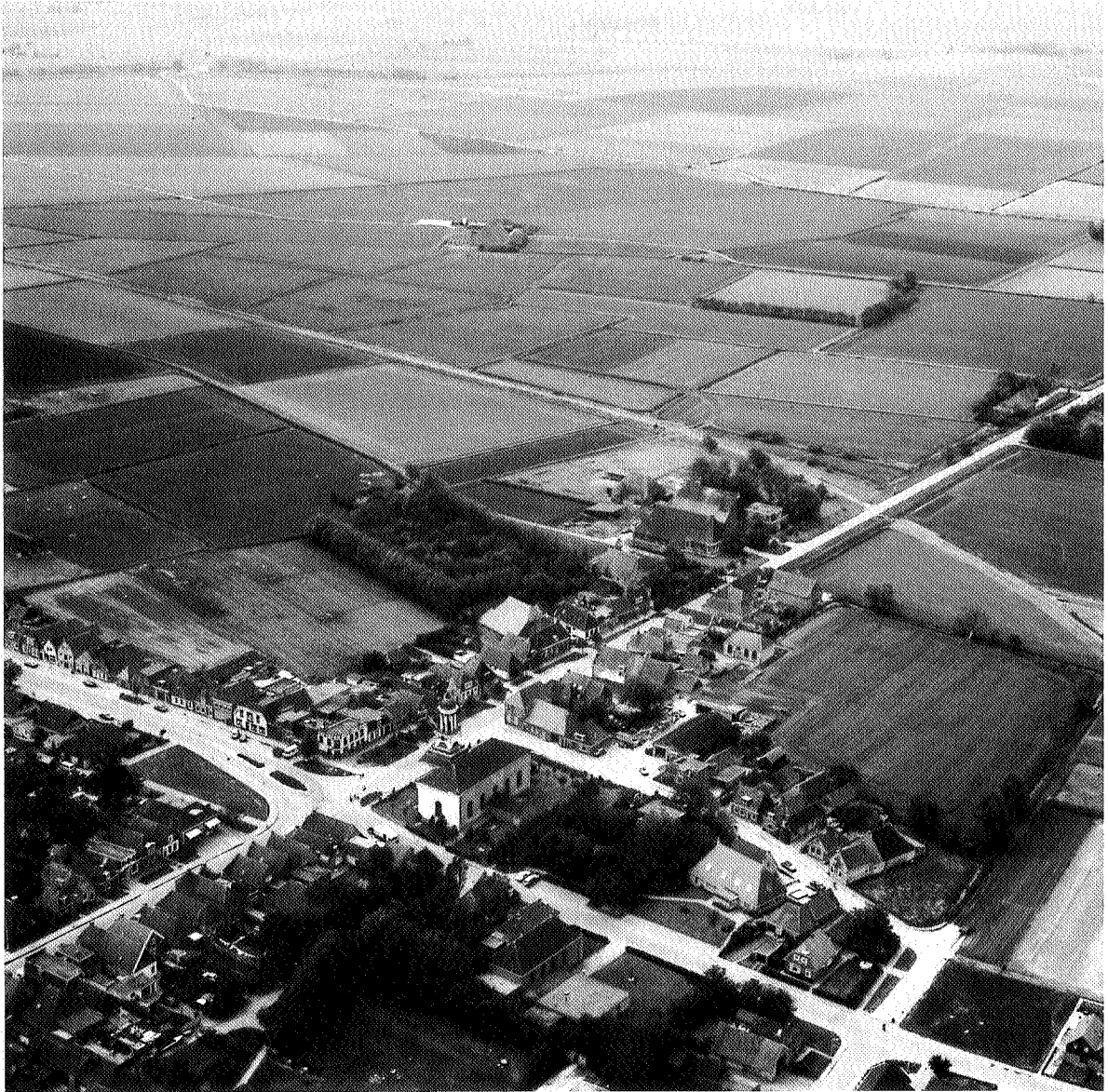
Net fazanten

Voor een deel komt die vervolging uit angst voor schade. Jan Beekman: 'Dat is ook wel begrijpelijk. Zwanen zijn grote beesten en ze vreten een boel. Maar broedende zwanen vreten vrijwel alleen waterplanten. Misschien dat dat voor een groep overwinterende zwanen anders ligt, maar ik denk niet, dat daar cijfers over zijn. Boeren zien de zwanen die op hun land broeden ook vaak als hun eigendom — misschien omdat ze vroeger zwanen gefokt hebben, maar ook omdat knobbelzwanen heel trouw zijn en jaar in jaar uit op dezelfde plek broeden. En de status, die zwanen voor de wet hebben is heel raar: de wilde knobbelzwanen zijn beschermd, de tamme zijn pluimvee — daar mag de eigenaar mee doen wat hij wil. Maar die zwanen zijn vaak helemaal niet bang — en is zo'n beest nou tam of wild? Daar kun je gewoon niks over zeggen. Ook natuurbeschermers zien zwanen nog steeds als een soort fazanten: leuk dat ze hier broeden, maar eigenlijk zijn ze gewoon verwilderd en horen ze hier niet, terwijl hier wel degelijk wilde knobbelzwanen broeden. En ze gedragen zich heel natuurlijk. Je maakt echt van alles mee met dat zwanewerk. Je krijgt soms woedende reacties als je zwanen aan het vangen bent, van mensen die vinden dat je van hun zwanen af moet blijven. En dan kom je weer bij een boer, die met z'n cyclomaaiër een paar keer over het nest is gegaan omdat hij zo geweldig de pest had aan die zwanen. En even later sta je bij één die vraagt of we even mee willen helpen een nest te verplaatsen. Bij die man had een geweldig agressief paartje het nest precies midden op een dammetje gebouwd zodat die boer nauwelijks op z'n land kon komen. Dat doe je dan even, boer blij, zwaan blij en dat houdt het spannend.'

Literatuur

De knobbelzwanen, door Wim Ruitenbeek en Pelle Andersen-Harild in de serie Kosmos Vogelmonografieën.

Publikaties van de Zwanewerkgroep Groningen, inlichtingen bij Jan Beekman, Pluimerstraat 33a, 9711 SV Groningen.

NOORDERBREEDTE 88-128